

PRIDNOST V NOVI PREOBLEKI? Izgorelost in (navidezno) odnaučenje pridnosti

Izvirni znanstveni članek | 1.01
Datum prejema: 07. 01. 2025

Izveček: Avtorica v članku analizira pomen pridevnika *priden*, kot mu lahko sledimo v zbirkah slovenskih pregovorov in ugank ter v sodobnih medijskih objavah, ki pridnost kot »nacionalno normalnost« pogosto problematizirajo tudi kot enega od razlogov za izgorelost. Skladno z neoliberalnimi vrednotami samoodgovornosti in samopomoči avtorica zaznava vsebinsko preoblikovanje pomena pridevnika – v pridnost kot skrb zase. A ker je ta v sodobnosti predvsem družbeno in ekonomsko koristna, gre le za različico osnovnega pomena pridnosti.

Ključne besede: pridnost, pregovori in uganke, izgorelost, delo, Slovenija

Abstract: The article analyzes the meaning of the adjective *priden* (diligent) as it appears in collections of Slovenian proverbs and riddles, and in contemporary media discourse where it is often problematized and perceived as one of the reasons for burnout. In line with the neoliberal values of self-responsibility and self-help, the author perceives a substantial contemporary transformation of the meaning of the adjective – into *pridnost* as self-care. However, as it is primarily socially and economically beneficial in today's world, such meaning of *pridnost* is only a variant of its basic content.

Keywords: *pridnost*, proverbs and riddles, burnout, work, Slovenia

Po Daeni Aki Funahashi je sodobna znanost o prilagajanju stresu, »shajanju« z njim, med drugim tudi o rehabilitaciji po izgorelosti na delovnem mestu¹ znak prehoda med preteklostjo in sedanjostjo (2023: 75). Če namreč nekaj – v tem primeru izgorelost oziroma denimo po Mihi Kozorogu določene načine samoizčrpavanja (Kozorog 2023: 25) – opredelimo kot novo oziroma na novo normativno, s tem vzpostavljamo ločnico od preteklosti (Funahashi 2023: 86). Tako predvsem družboslovna literatura izgorelost razume kot univerzalni simptom sodobnega neoliberalnega kapitalizma – čeprav obenem vemo, da ima številne zgodovinske vzporednice in da njena opredelitev ni ne jasna ne enoznačna (gl. Habinc 2023a, 2024). Funahashi izgorelost zato razume predvsem kot povod za prilagajanje posameznikov na nov, v sodobnosti prevladujoč družbenoekonomski red (2011, 2023; prim. Habinc 2023a, 2024; Ware 1993). Rehabilitacija,² ki ji sledi, naj bi namreč povzročila spremembo posameznikove perspektive, kaj se od njega (na delovnem mestu) pričakuje (Funahashi 2023: 168). Ali, kot sporoča dokumentarni film *After Work / Po delu*, sodobne, z delom in s prostim časom povezane težave niso sistemske, temveč, nasprotno, stvar nepravilnega čustvo-

vanja posameznikov; v izogib izgorelosti naj bi se posamezniki danes naučili drugače čustvovati (Gandini 2023). To, kar zaradi občutka, da niso sposobni dajati dovolj, pri posameznikih s samoagresijo in z izčrpavanjem namreč izgori, je njihov način čutenja sebe in svoje okolice, njihova stara naravnost do sveta. Izgorelost po tehnični medicinski logiki namreč prizadene »neposodobljene posameznike«, tiste, ki še ne sprejemajo, da ne štejejo več iz preteklosti izhajajoča moralno-politična prepričanja, ampak le v sodobnosti percipirana razumna dejanja oziroma angažmaji. Izgorelost zato spreminja vrednote in vzpostavlja drugačne moralne osebnosti in njihove prioritete, drugačna dožemanja racionalnega (Funahashi 2023: 116; prim. Clarke in James 2023; Bech Risør in Lillevoll 2021; Greco 1993). Izgoreli naj bi se povsod vsaj sprva počutili krive in osramočene, univerzalna pa so tudi medicinska in psihološka priporočila za okrevanje. A ker je izgorelost v različnih okoljih lahko posledica različnih nenagrajenih žrtvovanj (Funahashi 2011: 76), so z njo povezane tudi kulturno specifične vrednote in čustvovanja, ki naj bi jih zato, da lahko spremenijo sebe in svoj način življenja, posamezniki opustili.

Kulturno specifičnim doživljanjem izgorelosti se posvečata etnološko in kulturnoantropološko raziskovanje (Habinc 2023a: 76), ki psihiatrične raziskave mentalnih stanj, tudi stresa in depresije, s katerima se pogosto povezuje izgorelost,³ že nekaj časa bogatita s spoznanji, izhajajoči-

1 Prispevek obravnava izgorelost na delovnem mestu, ki jo Svetovna zdravstvena organizacija v svoji statistični klasifikaciji bolezni in povezanih zdravstvenih stanj 11. izdaje iz leta 2019 opredeljuje kot problem, povezan z zaposljivostjo ali nezaposlenostjo, oziroma kot »poklicno stanje«, povezano z delovnim okoljem (Burn-out Aid). Razen prvič je ne navajam s polnim poimenovanjem, ampak okrajšano, zgolj kot izgorelost (več o poimenovanju Habinc 2023a).

2 O medikaliziranosti in psihologiziranosti izgorelosti (na Slovenskem) glej Habinc (2023a, 2024).

3 Ker je izgorelost v Sloveniji zgolj »dopolnilna diagnoza«, psihiatri izgorelim diagnosticirajo predvsem različne F-diagnoze: anksiozno-depresivne motnje, reakcije na hud stres ipd. (Habinc 2023a: 70).

mi iz t. i. kulturno občutljivih intervjujev (Knežević Hočevar 2019).⁴ Ti se posvečajo predvsem vprašanjem, zaradi kakšnih moralnih in etičnih idealov ljudje npr. izgorevajo, kaj pri tem tvegajo oziroma kaj zanje šteje in česa naj bi se v izogib bodočim zdravstvenim in mentalnim zapletom v posameznih okoljih raje odnaučili (prim. Tužinská 2017), od česa naj bi se odmaknili in kaj naj bi kot neuporabno in preživetveno neracionalno pustili za sabo (Funahashi 2023: 175).⁵ A raziskav kulturno pogojenih, »napačnih vzorcev delovanja«, ki lahko privedejo v izgorelost, je malo (za Finsko prim. Funahashi 2011, 2023).

V prispevku se zato ukvarjam z enim od vzorcev delovanja, ki so ga predvsem spletni viri na Slovenskem prikazovali kot napačnega in kot pot v izgorelost – gre za pridnost, po Danu Podjedu (2024: 82, 84) kar za »nacionalno vrolino« oziroma »nacionalno normalnost«. Uvodoma se v članku ustavljam ob spreminjanju pomena pridevnika priden na Slovenskem skozi čas in ga skušam za preteklost analizirati glede na gradivo iz zbirke slovenskih pregovorov in ugank. V nadaljevanju orišem izseke iz sodobnega javnega medijskega diskurza, ki pridnost povezuje z izgorelostjo, v sklepnem delu pa pri analizi gradiva upoštevam različno (antropološko) literaturo, povezano tako z medicinsko antropologijo kot s kritično antropologijo skrbi, pri čemer posebno pozornost namenjam sodobnemu ambivalentnemu odnosu do dela. Če se namreč v pregovorih in ugankah odražajo nekdanji pomeni pridnosti, me pri vpogledu v sodobne javne medijske diskurze zanima, kaj v zvezi s pridnostjo je danes razumljeno kot negativno, razlog za odmik ali celo njeno nezaželenost, kaj pa je po drugi strani v procesih okrevanja po izgorelosti cenjeno in koristno. Če namreč biti priden »pomeni, da nekdo s svojimi dejanji koristi skupnosti in družbi« (Podjed 2024: 81), opazujem, kako sodoben negativen odnos do pridnosti odraža predvsem spremenjeno razumevanje (družbene) koristnosti. Z analizo diskurzov o izgorelosti namreč ugotavljam, kaj je danes percipirano kot družbeno koristno, smiselno in racionalno – kakšna je torej pridnost v novi preobleki. Gradivo za članek temelji na večinskem, ne celotnem arhivu zbirke slovenskih ugank, ki je z iskalno besedo pri-

den, pridniga, pridne, pridnih ipd. ponudil dva zadetka (Slovenian riddles), ter na izpisu iz zbirke paremioloških enot na repozitoriju Clarin.si (Babič idr. 2023). Gre za 176 pregovorov⁷ (s podvajanji in različicami 186, od tega je eden brez vsebinske povezave s priden), ki so bili v zbirko uvrščeni z namenom zbiranja starejšega gradiva: najstarejši je iz Slovenskega besednjaka Valentina Vodnika (1806–1817) (*Pridna mladost sturi častito starost*), 101 pregovor (54,3 odstotka vseh) je iz obdobja do leta 1970, preostali pa so iz zadnjih desetletij – najmlajši vnos je iz leta 2009 (*Tatljive mačke naredijo pridno gospodinjo*).⁸ Obenem za vpogled v sodobni javni medijski diskurz na Slovenskem analiziram objave, ki mi jih je kot rezultat iskanja po ključni besedi pridnost ponudil spletni brskalnik, razmerje med izgorelostjo in pridnostjo pa sem spremljala še s sledenjem objavam javne Facebook skupine *Burnout, bye bye*.⁹ Pri njihovem pregledovanju sem se poleg na omembe pridnosti osredotočala tudi na vrednote v zvezi z delom in (medčloveškimi) odnosi, kot so jih zaznavali avtorji objav pred lastno izkušnjo izgorelosti in po njej. Pregledala sem vse objave omenjene Facebook skupine med 7. 1. 2023 in 21. 5. 2024, z njeno upravljalco¹⁰ pa sem se pogovarjala tako o skupini kot tudi o njenih izkušnjah in pogledih na izgorelost.

7 Marija Stanonik (2015: 173, 176, 205) pregovore opredeli kot »najkrajšo obliko slovstvene folklorne, vpleteno v vsakdanji pogovor z okrasnim namenom, za podkrepitev lastne misli / trditve ali njuno relativiziranje, ko se izraža splošna resnica, nauk, prisposoba«. Pregovori po Mariji Stanonik razkrivajo poteze posamičnih (etničnih, narodnih, pokrajinskih) skupnosti; vsak narod naj bi imel lastne, zanj značilne pregovore, ki izražajo njegova etična merila. Saša Babič k temu med drugim dodaja, da pregovori kot kratki stereotipi »jedrnatno povzemajo izkušnje več rodov (in narodov) z namenom učiti naslovnika ali kritizirati človekovo obnašanje ali opozoriti na nevarnost« (Babič 2015: 53).

8 Pregovorov, objavljenih od leta 2000, je 33 (17,7 odstotka). Za pomoč, pojasnila in številne razmisleke o pomenu pregovorov in ugank se zahvaljujem Saši Babič.

9 Facebook je kot rezultat iskanja po ključnih besedah izgorelost, izgorelost Slovenija, burnout Slovenija ponudil v Sloveniji najobsežnejšo zasebno skupino Izgorelost, ustvarjeno leta 2019. Oktobra 2024 je štela 2800 članov, raziskovalnega dostopa do nje pa mi upravljalca strani ni odobrila. V istem obdobju je zasebna skupina Življenje brez izgorelosti, Psihoterapija POT štela 660 članov, odprta skupina Burnout, bye bye pa je imela 393 sledilcev. Objave iz slednje skupine s soglasjem upravljalke strani Darje Hvala v članku navajam anonimizirano, z datumom njihove objave.

10 Kot se na spletni strani predstavlja sama, je *coachinja*, HR svetovalka (tj. svetovalka na področju človeških virov v podjetju) in mentorica (Darja Hvala). Facebook skupino je zasnovala izhajajoč iz lastne izkušnje izgorelosti leta 2016, ki jo je bilo, kot navaja, tistim, ki je niso preživeli, težko razumeti. S skupino »vabi na virtualno kofetkanje vse, ki na bolniški telesno že lepo okrevajo,« želi pa jih podpreti tudi na poti k »še drugačnemu okrevanju« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 11. 4. 2023). Objave v omenjeni skupini se večinoma osredotočajo na proces soočanja z izgorelostjo, premisleke o poti do nje in okrevanje.

4 Tina Mlinarič piše o kulturno-formacijskem intervjuju, ki pa ga, kot ugotavlja, psihiatrični oddelki v Sloveniji ne uporabljajo in ki prav tako ni del učnih načrtov študija medicine oziroma psihiatrične specializacije ali pa vsaj izobraževalnih delavnic (2024: 34; več o uporabi antropoloških metod v psihiatriji gl. 38–51).

5 Na pomen tovrstnih spoznanj je v nedavni tematski številki *Delavske enotnosti*, glasila Zveze svobodnih sindikatov Slovenije, opozorila tudi dr. Nastja Svetina, specialistka medicine dela, prometa in športa, zaposlena na URI Soča. Za okrevanje izgorelih posameznikov je po njenem mnenju namreč pomembno, »da začnejo prepoznavati napačne vzorce delovanja in vzroke, ki so jih pripeljali do izgorelosti«, ter jih tudi ustrezno naslavljati oziroma odpravljati (Poredoš 2024: 15).

6 Pridnost je pomensko tudi izjemno težko natančno in dosledno prevesti (Habinc 2024: 119; prim. Podjed 2024: 81).

Pridnost skozi pregovore in uganke

Slovar slovenskega knjižnega jezika izraz priden pojasnjuje kot »tisti, ki rad, dosti dela, ki izpolnjuje dolžnosti, zahteve, ki ne povzroča neprijetnosti, nevšečnosti«. Zastarel pomen izraza je koristen in dober, sinonimi naj bi bili deloven, discipliniran, koristen in marljiv (Fran: Priden). Olga Tratar (2014: 42), ki je raziskovala, kako se je v slovenskem knjižnem jeziku od reformacije do danes spreminjal pomen pridevnika priden, ugotavlja, da vsi pomeni poleg lastnosti (predmeta, pojma, osebe ali živali) izražajo tudi pozitivno oceno. Pridevnik je v pisnih virih prvič izpričan v 16. stoletju, pri čemer je v besedilih protestantskih piscev prevladoval njegov pomen »koristen, potreben«, lahko pa je označeval tudi osebo z zlasti v moralnem pogledu pozitivnimi lastnostmi,¹¹ spodobnega, poštenega človeka ali sposobnega, pripravnega za kako delo. V obdobju od konca 17. do srede 19. stoletja so soobstajali izhodiščni in izpeljani pomeni, pridružil pa se jim je tudi nov pomenski odtенок »delaven, prizadeven«, ki je po Olgi Tratar (2014: 41) najbrž izpeljan iz pomena »tak, ki izpolnjuje dolžnosti, pričakovanja« – gre torej za novo pomensko sestavino: priden je tisti, ki izpolnjuje delovne dolžnosti. Na prelomu iz 18. v 19. stoletje izhodiščni pomen »koristen« ter izpeljani pomeni »sposoben, pripraven za delo« in »značajsko, moralno dober« začnejo zamirati, sočasno pa začne naraščati pogostnost pridevnika priden v pomenih »tak, ki izpolnjuje dolžnosti, pričakovanja« in »delaven, prizadeven« (Tratar 2014: 41–42). Po Olgi Tratar v zavesti sodobnih govorcev slovenščine – sodeč po sodobnem besedilnem korpusu Fidaplus (v dvesto izpisih) – ni izhodiščne rabe pridevnika priden v pomenu »koristen, uporaben«; kot sklepa, ta v sodobnosti ne obstaja. Danes se pridevnik rabi v pomenih »delaven, prizadeven« in »tak, ki izpolnjuje dolžnosti, pričakovanja« (Tratar 2014: 27, 29),¹² pri čemer je prvi pomen v pregledanem gradivu več kot štirikrat pogostejši kot v pomenu »tak, ki izpolnjuje dolžnosti, zahteve«.

Deloma njeno analizo potrjujejo tudi izpisa iz zbirke paremioloških enot na Clarin.si in zbirke večinskega, ne celotnega arhiva slovenskih uganek. Čeprav pregovori, objavljeni od leta 2000, teh je 33 oziroma 17,7 odstotka vseh, pridnost večinoma, tj. v tretjini primerov, kažejo kot nasprotje lenobe (in v 18 odstotkih izpostavljajo pridnost

žensk),¹³ gradivo obeh zbirk kaže, da se pridnost, tudi v pregovorih iz 20. stoletja, še vedno pojavlja tudi kot sopomenka za koristnost¹⁴ – zaradi preživetja predvsem koristnost (oziroma smiselnost) fizičnega, agrarnega dela (npr. *Zemlja ni žejna krvi vojakov, ampak znoja pridnih ljudi, Priden bi bil, ko bi zakaj bil*).¹⁵ Pregovori pridnost povezujejo z marljivostjo in znanjem, zaradi katerih je delo lahko opravljeno (dobro),¹⁶ predvsem pa pri pridnosti štejejo dejanja in ne besede (npr. *Pridne roke naredo samo kar morejo, jezik pa vse kar hoče*). Tako kot ugotavlja tudi Olga Tratar, pridnost pomeni delavnost oziroma nasprotje lenobe, ki, sodeč po pregovorih, skupaj s prebrisanostjo,¹⁷ dobrosrčnostjo, čistim, zlatim ali veselim srcem, tudi dobrim zdravjem ali »pravilnim življenjem« še bolj kot denar lahko preprečijo revščino (in lakoto) oziroma zagotavljajo blaginjo.¹⁸ Na ta način je pridnost pojmovana kot koristna in upravičljiva, saj je tudi (upravičljiv) razlog za preskrbljenost s hrano (npr. *Priden za delo, priden za jelo*), predvsem pa naložba za starost¹⁹ oziroma težke čase.²⁰

13 S po štirimi pregovori sledijo pregovori o (med drugim) pridnosti kot največjem bogastvu in družbeni zaželenosti pridnih. Iz tega obdobja pa sta tudi pregovora, ki pričata o nezadostnosti, neumnosti pridnosti: *Če si priden kot čebela, delaven kot mravlja, zvest kot pes, ti rečejo, da si osel; Priden hlapec oslov brat*.

14 Npr. *Ko bi priden bil, to bi miši lovil; Voda še v čevljih ni pridna; Ni priden gospodar, če ga hlapec ne pozna*.

15 Kar je povezano tudi s pregovorom, ki priča, da se o mrtvih (v nasprotju z živimi) govori le dobro: *Ko se ženiš, si slab, ko umreš, si priden* (o koristnosti umrlih prim. Mencej 2024: 2–8). Nekaj pregovorov iz zbirke pa pridnost povezuje tudi z vremenskimi mejniki (*Če je na sv. Lenarta, 6. novembra, lepo, ta pridni in ta leni steljo dobo; Če miren, a mrzel si Silvester, pridna [pomagala – op. p.] bosta Sv. Peter in Avgustin*) oziroma se nanaša na sklepanje po analogiji (*Kdor je na novo leto priden, oni bo priden vse leto; kdor pa zločest, ta bo zločest vse leto*).

16 Npr.: *Kdor se pridnega dela izuči, lahko slamo v seno spremeni; Pridne roke so vedno zlata vredne; Pridna kokoš ima na vsakem kupu gnoja dovolj opravka; Kdor ni priden, si tudi ne more nič priprijeti [pridobiti – op. p.]*.

17 Iznajdljivostjo, bistrostjo, spretnim prikrivanjem za dosego svojega namena (Fran: Prebrisanost).

18 Npr.: *Prebrisana glava, pa pridne roke, bogastvo so boljše, nego zlate gore; Dobro srce in pridne roke je večje bogastvo kot zlate gore; Priden biti, prav živeti, – daje nam obogateti. Kdor je priden, ne umerje nikoli lakote; Pridni najde povsod dosti kruha; Brez orača in pridnega kopača ne bi bilo ne kruha ne kolača; Če ni pridnega kmeta, ne bo dobrega leta; Pridnemu človeku lakota pogleda le skozi okno, v hišo pa ne pride; Priden človek najde za vsakim grmom kos kruha, pod vsakim kamnom krajcar; Priden človek ima kruha, glad mori samo lenuha. Prav tako: Preveč pridni gospodinjci mleko prekipava, ker ga ima toliko, da pljuska čez rob posode*.

19 Npr. *Pridne roke skrbijo za stare zobe; Pridna mladost dela častito starost; Človek, ki je priden, dokler je mlad, bo dobrih del bogat na svoje stare dni; Bodi priden kot čebela pa se ti bo obrestovalo. Obenem je pridnost naložba v prihodnost ženske: Pridne roke si doto same pridobe*.

20 Npr.: *Pridnemu nesreča vseh kosti ne zlomi, lenuha pa tako ob tla vrže, da obleži; Pridnega človeka skuša samo en hudič, lenega pa cela legija*.

11 Ta pomen je po Olgi Tratar (2014: 31) tesno povezan s pomenom »koristen, potreben«, kajti kar je koristno ljudem – predvsem zato, ker jim omogoča, da pridejo po smrti v nebesa – je tudi moralno, etično dobro. Etimološki slovar prid kot iztočnico, povezano s priden, razlaga s »kar je zraven položeno, dodatek«, a ob priden, pridnost navaja tudi njihovo nasprotje oziroma izraze z v moralnem pogledu negativnimi lastnostmi: izpriditi, izprijen, izprijenec, izprijenost, spriditi, sprijen, sprijenec, sprijenost (Etimološki slovar).

12 Eden od dveh današnjih pomenov obravnavanega pridevnika, in sicer »tak, ki izpolnjuje dolžnosti, zahteve«, se je po Olgi Tratar (2014: 32) najbrž razvil iz pomena »tak, ki ima pozitivne lastnosti, zlasti v moralnem pogledu«, tudi »spodoben, pošten«.

Sodeč po pregovorih naj bi pridni lažje premagovali težke razmere in nesreče, medtem ko naj hudobni, zlobni, nevarni in leni ne bi preživeli niti v najboljših razmerah.²¹ V pregovorih se ob prebrisanosti in marljivosti kot lastnosti pridnega, ki imajo tudi svojo denarno vrednost, kažejo še prilagodljivost in iznajdljivost (*Pridnemu nese vsaka sekira, lenuhu le žlica se ne upira*), predvsem pa neodlašanje²² in zgodnost oziroma pravočasnost.²³ Pridnost pomeni tudi redoljubnost (*Kjer ni pridne mačke v hiši, dobro se imajo miši*), natančnost in vestnost (*Pridna kura vsako zrno pobere*), nepovršnost, nezaletavost in nehitenje (*Priden je, kdor dela počasi*), odprtost in pripravljenost na mobilnost (*Ni priden, kateri se velike [deželne – op. p.] ceste ogiba*). Ob npr. bistumnosti, veselosti, vzajemnosti je pridnost torej družbeno cenjena oziroma ustrezna (neproblematična) lastnost,²⁴ všečna ne le družbi, ampak tudi bogu.²⁵

Analiza pogostnosti nadalje kaže, da pregovori pridnost najpogosteje povezujejo z ženskami (45 oziroma 24 odstotkov vseh pregovorov),²⁶ z nasprotjem lenobe²⁷ in največjim bogastvom, ki denimo preprečuje lakoto oziroma revščino, pa tudi z všečnostjo bogu.²⁸ Ženska pridnost²⁹ se kaže v delavnosti, marljivosti in požrtvovalnosti,³⁰ saj zagotavlja preskrbljenost in varnost moškega oziroma

družine.³¹ Ima tudi denarno vrednost, saj denimo osem pregovorov iz zbirke poudarja prejo kot dobičkonosno žensko opravilo,³² cenjeni so pa tudi gospodinjenje, kuhanje in pletev (npr. *Pridna predica, pridna plevica, dobra gospodinja*). Sodeč po pregovorih je poleg tega pridna žena zgodnja,³³ vztrajna in nezaprljiva,³⁴ cenjeno je, če je tudi čedna (npr. *Kuharica pridna in čedna je vse hvale vredna*), a njena pridnost je pomembnejša od lepote.³⁵ Sodeč po pregovorih pridnost privzgojijo starši (npr. *Čedne otroke Bog da, pridne morajo starši izrediti*);³⁶ pridne neveste matere vzgajajo s svarili (npr. *Če mati hčer svari, pridno nevesto izredi*), delavce pa gospodinje s svojim zgledom (*Dobra gospodinja ima vselej pridne delavce*). Strogost in spopadanje s težavami³⁷ priučita pridnost, zato denimo tudi gospodinja postane pridna šele s soočanjem s težavami.³⁸ Rezultat vzgajanja v pridnost so ponižnost, uklonljivost (npr. *Pridnega konja ni treba tepsti*) in ne-problematičnost (sploh otrok) (*Priden si, kadar spiš*).³⁹ A vseeno, kot kažejo nekateri pregovori, (vzgoja za) pridnost ne izničuje razrednih razlik (npr. *Bogati postopači so pri pogači, pridni siromaki pa pri ovsenjaki* [ovseni kruh – op. p.]). Pridnost lahko sicer preprečuje zavistnost (npr. *Bodi sam priden, pa ti ne bo treba biti zaviden*),⁴⁰ a sodeč po pregovorih lahko revež obogati le, če je nepošten.⁴¹ Zato je sodeč po nekaj pregovorih pridnost necenjena oziroma premalo cenjena, nespametna oziroma neumna, saj ne zagotavlja niti zadostnega plačila, kaj šele bogastva; kot

21 Npr.: *Dva pridna se živita i v črni gori, dva zločesta ni v širokem polji*; *Pridnemu nese vsaka sekira, lenuhu le žlica se ne upira*.

22 Npr.: *Pridnemu jeden danes več velja, nego lenuhu dva jutra*; *Za pridne ima teden sedem »danes«, za leno pa sedem »jutri«*.

23 Npr.: *Zgodnja danica, pridnim zlatica*; *Priden človek je s svitom na nogah*; *Lenuh zvečer postane priden*. Podobno priča uganka: *Vprašanje: Pridni me radi imajo, leni me mrze, onim sem ljub in drag, tem sem neprijeten? Odgovor: Jutro*.

24 Npr.: *Pridniga človeka vsaki štima* [ceni – op. p.]; *Brihtni in pridni so iskani povsod*; *Bodi priden in vesel, pa te vsak bo rad imel*; *Priden boji drugemu, pa bo tudi drugi tebi priden*.

25 Npr.: *Delo pridnih rok blagoslavlja Bog*; *Pridnemu Bog pomaga*; *Pridnega človeka Bog zmerom vidi*; *Pobožen ino priden boji*; *plačilo pride ti povsodi*; *Pridne roke pa veselo srce ima Bog rad in pa ljudje*; *Pridnost je mati sreče in pridnimu da Bog vse*.

26 Medtem ko Olga Tratar (2014: 40) ugotavlja, da se skoraj tri četrtine pregledanih pojavitev pridevnika priden v pomenu »tak, ki izpolnjuje dolžnosti, zahteve« nanaša na samostalnike s kategorijo človeško mlado.

27 Osem pregovorov *Pridnemu človeku lakota pogleda le skozi okno, v hišo pa ne pride* in petnajst različic pregovora *Priden človek ima kruha, glad mori samo lenuha*.

28 Skupaj devetnajst pregovorov pridnost (ob prebrisanosti in dobrem, čistem, zlatem, veselem srcu) vidi kot največje bogastvo (različice pregovora *Prebrisana glava, pa pridne roke, bogastvo so boljše, nego zlate gore*); deset različic pregovora *Priden človek najde za vsakim grmom kos kruha, pod vsakim kamnom krajcar* kaže na pridnost kot način preprečevanja lakote oziroma revščine. Enajst pregovorov pridnost kaže kot všečno bogu.

29 Ta, morda v pomenu koristnosti, pa se ne povezuje z mačehami, gl.: *Kolikor vran belih, toliko mačeh pridnih*.

30 Npr.: *Pridna ženska tri vogle podpira*; *Gospodinja pridna tri ogle podpira*; *Pridna ženska tri vogle podpira, pa še četrtega pomaga možu nositi*; *Pridna žena je suženj svoje družine*.

31 Npr.: *Je pridna žena, je stava dobljena*; *Pridna gospodinja je najboljša gotovina*.

32 Npr. *Bolj bode pozimi pridna predica, bolj bo rožljala pod palmec petica*; *Pridna predica ima dovolj srajc*.

33 Npr.: *Pridno ženo mora mož k pokoju siliti in vstati braniti*; *Pridna gospodinja je s prvim svitom na nogah*.

34 Npr.: *Pridna gospodinja mora za pero čez plot skočiti*; *Pridna žena je mišje vrste, zaprljivka kokoške*.

35 Npr.: *Tista, ki ima pridne roke, ima lahko krive noge*; *Dekle, pridna in lepa za oko, odvaga cekinčkov sto, nemarna in lepa, pa je vredna ko puhla repa*.

36 Več o socializaciji otrok, sklepajoč iz analize leksema otrok v slovenskih pregovorih gl. Huzjan (2024).

37 Npr.: *Strog šolmajster naredi pridnega šolarja*; *Gosenca naredi pridnega sadjerejca*.

38 Npr.: *Poredni otroci pa slaba mačka naredijo pridno gospodinjo*; *Tatljive mačke naredijo pridno gospodinjo*.

39 To odraža tudi ena od dveh ugank iz fonda slovenskih ugank: *Vprašanje: Kdaj je človek najbolj priden? Odgovor: Kadar spi*.

40 Lahko le ugrabimo, koliko so (bili) pregovori namenjeni tudi samoto-lažbi (npr. da je dobro, zlato, čisto srce boljše od bogastva in da hudobni, zlobni, nevarni ljudje ne preživijo tudi v ugodnih razmerah).

41 Npr.: *Če iz berača gospod rata, ni priden*; *Boljšje priden bedak, kot osovažen nepoštenjak*. To morda nakazuje tudi pregovor *Ne kaže mu brada, da bi bil priden* – bogatašem (z urejeno brado) enako kot (lenim) beračem (z neurejeno) brado pridnosti pregovor ne pripisuje. Morda pa se nanaša tudi na mlade, ki so še brez brade.

podučujejo, je smiselno premisliti, ali se pridnost izplača oziroma ali je (osebno) koristna.⁴²

Kot kažejo pregovori, je bila pridnost kot nasprotje lenobe in največje bogastvo (zoper revščino, lakoto) še v 20. stoletju tudi koristna – koristna kot delavnost, prizadevnost, marljivost za preživetje, blaginjo, starost in v težkih obdobjih. Pregovori v zvezi s pridnostjo se, kot sklepam, nanašajo na agrarno gospodarstvo oziroma fizično delo ter v zvezi z obojim poudarjajo veliko težo ženske gospodarske in gospodinjske vloge (prim. Destovnik 2002: 17–69); otroke omenjajo le redko (prim. Tratar 2014: 40–41). Sodiijo o ekonomsko-preživetveni vrednosti znanja (veščin), redoljubnosti, natančnosti, vestnosti, nepovršnosti, nezaljavosti, brez hitenja opravljenega dela, cenijo pa tudi prilagodljivost, iznajdljivost, prebrisanost in ustrezen odnos do časa – v agrarnem gospodarstvu zgodnost oziroma jutranja opravila. Lastnost, ki je v zvezi s pridnostjo izpostavljena zgolj, ko se pregovori nanašajo na ženske, je nezaprljivost; njihovo zunanjo (fizično) lepoto v primerjavi s pridnostjo vidijo kot sekundarno. Splošno naj bi se pridnost privzgajala, in sicer s strogostjo, z zgledom in s spopadanjem s težavami, »vzgoja za pridnost« pa poraja ponižnost, uklonljivost in neproblematičnost. Zato obstoječega družbenega (in gospodarskega) reda tudi ne spreminja; kot kažejo pregovori, razrednih razlik s pridnostjo ni mogoče premostiti, prav tako obogatitev ni povezana s pridnostjo (oziroma marljivostjo), ampak z nepoštenostjo. Pridnost zato ni le ekonomska oziroma preživetvena, ampak tudi moralna vrednota, saj je pregovori ne povezujejo le z že omenjenimi prilagodljivostjo, iznajdljivostjo in prebrisanostjo, ampak tudi s srčnostjo (dobrosrčnost, zlato, čisto ali veselo srce) in (družbeno oziroma bogu všečnim) »pravilnim življenjem«.

Pridnost v sodobnih javnih diskurzih na Slovenskem

Precej drugačno vrednost pridnosti kot pregovori in uganke pa kaže vpogled v sodobne medijske objave, ki pridnost pogosto problematizirajo, denimo:

Največja pohvala, kar jo lahko kot Slovenec dobim, je, da sem priden [...] Ni govora o učinkovitosti, kaj šele ustvarjalnosti, kajti v Sloveniji ni pomemben učinek, marveč delo samo⁴³ [...] Stoletja je delovalo dobro, zdaj

pa je zaškrpalo. V samostojni državi šteje uspešnost – to pa je nekaj, kjer smo povsem zgubljeni. (Mazzini 2010)

Navedeno razmišljanje o razmerju med pridnostjo in delom izpred več kot desetletja dopolnjujejo podobne, sodobnejše objave, npr. besedilo z naslovom Ne bodimo več pridni:

Slovence hvalijo kot ljudi z znanjem in hkrati izpostavljajo našo nizko usposobljenost (!). Med znanji in veščinami, ki jih pri slovenskih sodelavcih pogrešajo, so podjetnost, kreativnost in inovativnost ter pozitiven odnos do dela: motiviranost, želja po učenju in napredovanju, samostojnost in odgovornost, samoiniciativnost, proaktivnost, fleksibilnost, strokovnost, reševanje problemov in ciljna naravnost [...] Če želimo imeti več in živeti bolje, očitno samo privzgojena pridnost ne bo dovolj. Prilagoditi bomo morali svoje navade, mišljenje, veščine. (Mediade)

V nedavnih spletnih objavah poleg tega zasledimo tudi prizpraševanja, kaj pridnost sploh je, koliko je (še) vredno biti priden oziroma koliko je pridnost (še) vrednota. Tako so o pridnosti kot o trdem delu in poslušnosti leta 2018 razmišljali avtorica in gostje oddaje RTV Slovenija Turbulenca z naslovom Je vredno biti priden? Ugotavljali so, da je pridnost vrlina (tudi npr. mravelj in čebel), ki ne dopušča individualizma, saj je njen namen, da »drži družbo skupaj«. A nadrejenemu, denimo, ne rečemo, da je priden – največkrat naj bi v sodobnosti pridnost uporabljali v zvezi z otroki in osebami z motnjami v duševnem razvoju; pridni pa naj ne bi upoštevali sebe, ampak naj bi predvsem želeli ugajati drugim (Oddaja RTV SLO Turbulenca). Številne so tudi spletne objave, ki zavračajo vzgajanje otrok v pridnost, saj »biti priden pomeni izpolnjevanje pričakovanj, ki jih imajo do otrok odrasli. Priden je nekdo, ki ne povzroča težav: ni hru-pen, ne nagaja, ne razmetava, se ne izpostavlja nevarnostim. Nekdo, ki odraslim zagotavlja sveti mir« (Foks 2019). Priden (oziroma neviden otrok) naj bi posledično hrepenel le po odobravanju, ki sicer začasno poteši njegovo predstavo o lastni vrednosti (gl. npr. Mediade, K. R. 2023 in Omulec in Erjavec Bizjak 2023), na splošno pa naj bi vzgoja za pridnost zavirala mišljenje s svojo glavo oziroma zunaj okvirja. Spodbujanje pridnosti namesto inovativnosti naj bi se v nadaljnjih letih namreč poznalo tudi na trgu dela, saj naj bi danes pridnost ne bila več dovolj, »da bi ustvarili dovolj denarja za blaginjo v družbi« (Mediade).⁴⁴ Povzete objave pridnost torej povezujejo s sicer marljivim, a neustvarjalnim, neučinkovitim in sploh delom, ne-

42 Npr.: *Če si priden kot čebela, delaven kot mravlja, zvest kot pes, ti rečejo, da si osel; Priden hlapec oslov brat; Kjer je veliko delavcev, enga pridnega iz ničesa ne plačajo; Pridnim ljudem primerno plačilo!*

43 Avtor svoja opažanja podkrepi z nevrološkimi spoznanji in jih poveže z odmevi janzenizma na Slovenskem: »Prvi element našega dela je torej tlačansko pojmovanje dela (neprestanost, vtis na sosede ...), nujno pa moramo dodati še [...] krivdno nevrozo. Ko končamo smiselno delo, možgani izločijo nevroproenašalce, ki nas nagradijo z občutkom zadovoljstva. Zato se lotimo naslednjega smiselnega dela. Krivdno pa ne delamo iz užitka, marveč garamo zato, da se ne bi počutili krive, recimo pred sosedi in, še huje, pred samim seboj [...]

Naše delo je torej zastavljeno za reševanje podrejenega položaja pod okupatorjem in kot izhod iz krivdne nevroze, posledice janzenistične verske skrajnosti.« (Mazzini 2010)

44 Kot pojasnjuje vir: »Pred časom smo od Zavoda za zaposlovanje slišali, da se ‚pridni‘ študentje – tisti, ki se posvečajo le študiju in imajo odlične ocene – po diplomi prijavijo na zavod za zaposlovanje. Zakaj? Ker se ne znajdejo, ker niso kreativni pri iskanju službe, ker niso prilagodljivi in ker ne živimo več v času, ko službe po diplomi z odliko čakajo na nas.« (Mediade)

prilagojenim sedanjim zahtevam delovnega trga; vzgojo za pridnost zato njihovi avtorji tudi razumejo kot vse manj individualno in tudi skupnostno ustrezno in zaželeno. Med drugim zato, ker naj bi preveč pridnosti posameznike lahko vodilo v izgorelost. Tako denimo objava z naslovom *Je biti priden res pohvala?* razume izgorelost prav kot posledico pridnosti: »Bila sem pridna. Danes, deset let kasneje, besede pridnost ne prenesem. Niti slišati je več ne morem. Zakaj le? Če pa sem bila celo življenje pridna? Ker sem lani izgorela. In izgorela sem zaradi svoje pridnosti« (K. R. 2023, gl. tudi Oddaja RTV SLO Turbulenca). Podobno kaže tudi pregled objav v Facebook skupini Burnout, bye bye, saj denimo ena pojasnjuje, da se »izgorelost [...] ni zgodila zato, da boš čim prej takšna⁴⁵ kot pred njo« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 24. 4. 2023). Izkušnja je pojasnjena kot priložnost za »individualno reprogramiranje« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 9. 6. 2023), »učenje in posvajanje novega življenjskega sloga. Ki je bolj skladen z našimi globokimi potrebami« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 8. 5. 2023), pri čemer »so spremembe odnosa do sebe⁴⁶ nujen nauk, ki ga je izgorelost prinesla na pladnju« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 11. 5. 2023; prim. 23. 6. 2023 in 12. 4. 2023). Šlo naj bi za prioritiziranje samega sebe oziroma »postati si najbolj pomemben« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 23. 6. 2023), denimo: »včasih sem čas prioritizirala okrog službenih ciljev in prepuščala čas in nivo energije pač še ostalim ljudem in željam [...] Če sem znala odlično skrbeti za cilje, pa dosežke in vse ostalo okoli mene, bi znala tudi zase, a ne? Ma nisem« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 6. 5. 2024). Objave poudarjajo učenje skrbi zase: »Če smo kot otroci opazovali in poslušali, da smo VREDNI in videni le, ko skrbimo za druge, smo ustrezljivi, delamo tudi, ko smo že utrujeni, iztrošeni in preko svojih meja [...] Skrbeti zase se sploh nismo zares NAUČILI« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 20. 11. 2023, prim. 25. 9. 2023 in 14. 6. 2023).⁴⁷ Naučena pridnost naj bi bila povezana s samovrednotenjem preko aktivnosti oziroma dela, saj, kot je zapisala Darja Hvala:

[...] ni enostavno počivati predvsem takrat, ko ŠE IMAŠ energijo. Ker te »pridna punčka, priden fant« v tebi poriva v akcijo, ti prigovarja, da nimaš vrednosti, ko NE DELAŠ, da si nedela ne smeš privoščiti, ker je to narobe

in kaj da si bodo drugi mislili o tebi [...] Da ne omenim, kako trpiš, ko morajo »tvoje« delo opravljati drugi namesto tebe in bojo oni vsak hip pregoreli, ker tebe že toliko časa ni v službi. (Facebook skupina Burnout, bye bye: 11. 8. 2023)

Pridnost tudi te objave povezujejo predvsem z odnosom do dela, z idejo »več kot delaš, več si vreden« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 3. 5. 2023), z izražanjem ljubezni in naklonjenosti »skozi potrjevanje tvojih dosežkov« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 21. 4. 2023). Spreminjanje sebe oziroma »osebno rast«, »izboljšanje samega sebe« naj bi zato po izgorelosti usmerili tudi v ugotavljanje »prave mere« delavnosti in aktivnosti nasploh, v iskanje človekove vrednosti ne le v delu. Če je namreč pred izgorelostjo veljalo, »cenila si pri sebi, da zmoreš vse« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 14. 6. 2023), je v eni od svojih objav Darja Hvala izjavo, »veš, delo da meni polno energije. Jaz nimam niti časa, da bi šla na kosilo,« pokomentirala kot odraz edine človekove vrednosti v delu in se ob tem spraševala, kaj človeku poleg dela še lahko daje energijo (Facebook skupina Burnout, bye bye: 19. 4. 2023).

»Pridne punce pridejo v nebesa, poredne pa povsod«:⁴⁸ Odmik od pridnosti?

V nasprotju z večino raziskovalcev Makovicky, Wiegatz in Kofti (2023: 3) menijo, da je sodobni neoliberalni kapitalizem, zato da se lahko reproducira in napreduje, prav tako utemeljen v odnosu do moralnih retorik in delovanj. Ni materialističen in moralno izpraznjen, saj ima neoliberalna etika pri uvajanju ukrepov prav tako pomembno vlogo, raziskovalno pa je zato zanimivo predvsem, kaj danes razumemo kot dobro, zaželeno in primerno (prim. Makovicky 2018). Ob tem je treba upoštevati, da postfordistično pojmovanje dela tega ne omejuje na način zadovoljevanja potreb, ampak naj bi šlo za nekaj samo po sebi dobrega. S prostovoljnim delom in splošnim moralnim imperativom dela (na sebi, na drugih, za denar) je sodobno državljanstvo tako močno moralizirano, ključna neoliberalna vodila pa so zanašanje sam nase, samopomoč, odgovornost in uspeh (Muehlebach po Makovitzky 2018: 7, 127).⁴⁹ Kljub temu naj bi bilo le malo empirič-

45 Objave v navedeni skupini so vedno napisane v ženskem spolu, nagovarjajoč torej ženske bralke oziroma sledilke.

46 Denimo: »se naučiš drugače ravnati s svojimi odzivi, čustvi, mislimi in se odločiš, kako se greš zavestno svoje življenje« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 5. 5. 2023).

47 Gl. npr. tudi: »1. maj, praznik dela na SEBI [...] Če te je neprestano dokazovanje drugim, pa perfekcionizem in borba za dosežke in potrditve pripeljala čez rob v izmučenost, izčrpanost, potem veš, kaj pomeni pretiravati z delom. Pozabiti nase. Na svoje potrebe. [...] je tvoja nov mantra, tvoje novo polje rasti v delu na sebi [...] v nastajanju svoje boljše verzije« (Facebook skupina Burnout, bye bye: 1. 5. 2023).

48 Gre za naslov priročnika Ute Reihardt s podnaslovom *Zakaj nas poslušnost nikamor ne pripelje*. Šesti natis prevoda v slovenščino je leta 2010 izšel pri založbi Vale-Novak, v njegovem predgovoru pa je psihiatrinja Martina Tomori med drugim zapisala: »Pridne punce sicer morda res pridejo v nebesa, a precej verjetno je, da se bodo tam zelo dolgočasile. Če pa se te pridnosti otresejo, če si dopustijo stik s seboj, svojimi praviimi čustvi, težnjami in potrebami, če zgradijo zdravo samozavest in razprejo krila lastne ustvarjalnosti, imajo bistveno več možnosti« (Reihardt 2010: 15). Ali, kot se glasi naslov zadnjega poglavja knjige: *Poredne punce pridejo povsod*, tudi v nebesa ... na Zemlji!

49 Po pisanju Boštjana Kravanja (2023: 54) ne gre le za delovno etiko, ampak naj bi bila podjetnost model, princip na vseh področjih življenja – zato piše o postmoderni podjetniški religiji.

no podprtih analiz sodobnih moralnih režimov, slovnice, delovanj in sploh raziskav sodobnih moralnih ekonomij (Makovicky, Wiegratz in Kofti 2023: 2). Če že kje, naj bi tovrstne študije še trideset let po koncu komunizma lahko zasledili prav v Srednji in Vzhodni Evropi, ki sta po mnenju omenjenih avtorjev laboratorij preučevanja institucionaliziranj in udomačevanj neoliberalnih politik. Sodobna delovna etika se tam naslanja še na etiko socialistične preteklosti, ko je bilo delo prav tako temelj državljanstva, dostop do pravic pa odvisen od delovne (ne)sposobnosti (Makovicky, Wiegratz in Kofti 2023: 4; Makovicky 2018: 124; prim. Knežević Hočevar 2020: 9–10; Zaviršek 2018: 10). Skupno socialističnim in postsocialističnim politikam naj bi bilo, da delo razumejo in uporabljajo kot ustrezno orodje discipliniranja. A v postsocializmu je delo obenem pravica in dolžnost, ki iz posameznikov šele zares ustvarja polnopravne člane družbe, saj je skladno z liberalnim pojmovanjem etičnega državljanstva od same vključenosti na trg dela odvisen denimo dostop do socialnih dobrin.

Sodobno delo kot moralni imperativ oziroma skrb za najrazličnejše oblike dela in delovanja lahko povežemo tudi s skrbnostnim obratom v antropologiji oziroma z eksplozijo družboslovnih razprav o skrbi (Abram 2023: 141; Thelen 2021: 1). Po začetnih feminističnih premislekih o skrbi v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja naj bi se raziskave skrbi pomnožile desetletje pozneje. A kljub odtlej množičnemu raziskovalnemu interesu tako politične ekonomije, medicine kot tudi raziskav utelešenih izkušenj in globalizacije koncept skrbi po Tatjani Thelen (2021: 12) teoretsko še ni bil ustrezno premišljen.⁵⁰ Skrb sicer lahko raziskujemo z različnih vidikov – kot skrb za oskrbo in prejemanje skrbi – in v okviru različnega razpona, npr. na eni strani kot skrb zase, na drugi pa kot skupnjenje skrbi (Abram 2023: 141). V zvezi z izgorelostjo se torej lahko sprašujemo o sistemskem prepoznavanju in skrbi za izgorele, njihovi oskrbi, o izgorelih kot prejemnikih pomoči – pri tem nas po Tatjani Thelen torej zanima skrb kot dobrina in ne le naklonjenost. Po drugi strani pa lahko spremljamo skrb zase kot način preprečevanja izgorelosti ali pa skupnjenje skrbi v zvezi z izgorelostjo, pri čemer so v ospredju tudi z izgorelostjo povezane skupnosti in razmerja moči (prim. Thelen 2021).

V zvezi z odnosom med pridnostjo in izgorelostjo me podobno kot Daeno Aki Funahashi (2011; 2023) zanima predvsem sodobna ter ne le individualna razpetost posameznika med moralnostjo skrbi zase in moralnostjo skrbi za druge. Kot je v svoji raziskavi na Finskem ugotavljala omenjena avtorica, se tudi z diskurzi o izgorelosti učimo

pravičnega družbenega delovanja, katerega temeljni del je učenje skrbi zase. Če je na Finskem kot v socialni državi v preteklosti za moralno dobro štel vzajemno žrtvovanje lastnih interesov v skupno dobro, čustva pa so zagotavljala, da ni prihajalo do okoriščanja (Funahashi 2023: 41), se sama v nadaljevanju članka sprašujem o pretekli in sodobni (ne-)koristnosti pridnosti v pomenih, ki jih zrcalijo pregovori in uganke. Zanima me odnos med tovrstno pridnostjo na eni ter izgorelostjo in moralno dobrim odnosom do dela v sodobni Sloveniji na drugi strani.

Sodeč po pregovorih in ugankah se pridnost kot delavnost, marljivost, prizadevnost, vztrajnost, nasprotje lenobe in največje bogastvo (zoper revščino, lakoto) pa tudi pravočasnost oziroma namenjanje časa zamudnemu ročnemu delu navezuje predvsem na individualno in skupnostno ekonomsko-preživetveno korist in funkcionalnost v preteklem (agrarnem) gospodarjenju. Tovrstna, v preteklosti pozitivno vrednotena pridnost ima v sodobnosti, sploh v odnosu do dela, negativni predznak: ne spodbuja neoliberalno zaželenih ustvarjalnosti, inovativnosti, učinkovitosti in mišljenja zunaj okvirja, ne dopušča individualiziranosti; vzgoja za takšno pridnost, ki lahko vodi v izgorelost, tudi zato postaja nezaželena.⁵¹ A po drugi strani se vrednota pridnosti v pregovorih ne povezuje le z znanjem (veščin), redoljubnostjo, natančnostjo, vestnostjo, nepovršnostjo in nezaletavostjo, ampak tudi z v sodobnosti neoliberalno poudarjenimi prilagodljivostjo, iznajdljivostjo, prebrisanostjo in ustreznim odnosom do časa.⁵² Poleg tega naj bi se pridnost privzgajala s strogostjo, z zgledom in s spopadanjem s težavami, v sodobnosti pa je tudi izgorelost prepoznana kot težava, ki posameznika prisili v preoblikovanje in kultivacijo drugačnega, »boljšega«, bolj sodobnosti prilagojenega sebe. Po mnenju Darje Hvala naj bi po izgorelosti denimo »rasli« v boljšo, ne le drugačno verzijo sebe: spremenili naj bi svoje potrebe, drugače naj bi ravnali s svojimi odzivi ter mislimi in na sploh zase ustvarjali nov življenjski slog. Kot je torej zaznala že Daena Aki Funahashi (2023: 116), menim, da je izgorelost tudi na Slovenskem povod za spreminjanje vrednot in vzpostavljane drugačnih moralnih osebnosti ter njihovih prioritet, ki so bolj prilagojene prevladujočemu družbenoekonomskemu redu. Privzgajanje sodobne (delovne) koristnosti skozi težave ni novost, proces odnaučenja pridnosti kot delavnosti

51 Več o sodobnem ambivalentnem odnosu do brezdelja, kot se kaže iz pregovorov, prim.: »Na eni strani se poudarjajo negativne posledice brezdelja tako na materialni kot na psihofizični ravni. Na drugi strani pa /.../ lahko ustrezna integracija brezdelja in lenobe v naše življenje prinese pozitivne učinke, kot so obnova, kreativnost in osebni razvoj« (Jakop 2024: 158). O spreminjajočem se odnosu do lenobe pa gl. Babič (2008).

52 Zaenkrat lahko le ugibam, kakšen je odnos med pridnostjo kot (v preteklosti) zaželeno lastnostjo žensk oziroma žena (»suženj svoji družini«) in pridnostjo, ki se jo je (v preteklosti) povezovalo predvsem z otroki (gl. Tratar 2014: 40–41).

50 Po Tatjani Thelen naj bi kritična antropologija skrbi to denaturalizirala in se posvetila njeni transformativni moči ter njenim pomanjkljivostim. Andrew Sayer pa piše, da je odnos skrbi sicer človeško splošen odnos do sveta, saj smo ljudje družbeni, čuteči in ocenjujoča bitja, zato nas raziskovalno zanima predvsem, zakaj nam je kaj pomembno in kako to upravičujemo (Thelen 2021: 12; Sayer 2011: 1–2).

in izpolnjevanja dolžnosti pa razumem predvsem kot proces spreminjanja razumevanja pridnosti: priden po novem oziroma osebno in družbeno (delavno) koristen je danes lahko, kdor zna najprej (po)skrbeti zase.

Ne glede na postfordistično pojmovanje dela kot samega po sebi dobrega, delo namreč še vedno ostaja predvsem poglavitno sredstvo za osebno preživetje, obenem pa je pojmovano kot družbeno koristna dejavnost. Posameznik je v svojih samovrednotenjih in samoidentifikacijah še vedno odvisen od sposobnosti in zmožnosti delovanja, kar kažejo tudi objave v Facebook skupini Burnout, bye bye, ki problematizirajo povezavo med naučeno pridnostjo in samovrednotenjem z delom. Navajajo, naj bi se posameznik po izgorelosti ne odločal več glede na čas, s katerim razpolaga, ampak glede na njegovo novo glavno valuto – energijo. Naučil naj bi se upoštevati njen nivo – koliko je premore, kaj ga izčrpava, kaj pa polni z energijo. Stalno naj bi torej motril samega sebe in težil k zavestnosti svojih dejanj. Kljub vsemu pa pri tem lahko pride do omajanega občutka lastne vrednosti, ki ga »tako zelo povezujemo s tem, kar počnemo in kako delujemo, saj če ne delaš, ni maš identitete« (Habinc 2023b; prim. Makovicky 2018). Po vrnitvi k istemu delodajalcu so izgoreli po izkušnjah Darje Hvala poleg tega pogosto prepoznani kot »škart roba«, ki lahko potencialno spet izgori; vidijo jih kot šibke, neusmerjene v tekmovalnost in uspešnost: »Danes je ne navadno reči, da si ne želiš uspeha in top rezultatov, da se zadovoljiš s povprečjem« (Habinc 2023b). Sodobni, novi racionalnost in afektivnost,⁵³ ki se ju posamezniki (po izgorelosti) torej učijo, poudarjata, da kar je dobro za posameznika, je dobro tudi za skupnost. Kdor skrbi zase, za svoje zdravje in energijo, s tem skrbi tudi za družbo, je skupnostno in družbeno (lahko) koristen in ne družbeno oziroma ekonomsko breme. Sodobna pridnost v obliki skrbi zase naj bi posameznika torej afektivno ne obremenjevala z denimo slabo vestjo in občutki sebičnosti, ampak je, nasprotno, razumljena kot racionalna in smiselna, enako kot iskanje energije in človekove vrednosti ne le v delu.

Kot opozarja že Daena Aki Funahashi, je »biti dobro« kapitalistično pomembno (2023: 100), kar podpirajo tako kulturno pričakovanje aktivnosti, meritokratizem kot tudi ideja povezanosti produktivnosti in moralne vrednosti (prim. Trebežnik 2024: 31–32). A zaželeno proaktivno posameznikovo soočanje z izgorelostjo oziroma njeno preprečevanje v svojih izvedbah vseeno trčita tudi na številne nespremenjene ambivalentnosti, povezane z odnosom do dela (prim. Kozorog 2023; Knežević Hočevar 2020).

Kot navaja ena zadnjih števil *Delavske enotnosti*, je delo namreč »lahko tudi zdravilo oziroma deluje po enakem principu kot zdravilo: mora biti pravilno dozirano, na pravi način in ob pravem času. In potem je lahko terapevtsko« (Poredoš 2024: 15). To ni povezano le s Slovenijo, zato ostaja vprašanje, kdo in kje delo dejansko lahko »ustrezno dozira«. Kot ugotavljajo avtorji, se poleg tega sodobne percepcije in doživljanja dela marsikje v Sloveniji še vedno navezujejo tudi na kmečko delovno etiko samozadostnosti oziroma na kulturni model herojskosti soočanja (z denimo izgorevanjem). Prav zaradi spodobnosti trpljenja oziroma ogroženosti vrednote delovne etike (kot tudi stigme norosti) nekateri (tudi v procesu izgorevanja) pomoči zato še vedno niti ne iščejo (Knežević Hočevar 2020: 12; Knežević Hočevar in Slovenc Grasselli 2023: 111; Zaviršek 2018: 10). Kot je opozorila Darja Hvala, naj bi bila sprememba »valute« časa v energijo težavna sploh za srednjo in starejšo generacijo (Habinc 2023b).

Skrb zase kot sodoben ideal družbeno vsečnega in »pravičnega življenja« se še vedno spotika tudi ob vsakokratne konkretne in od kulture odvisne ovire. A sodeč po spletnih objavah je v nasprotju s preteklostjo spreminjanje obstoječega osebnega ekonomskega in družbenega položaja danes zaželeno in spodbujano. »Vzeti moč nazaj v svoje roke« je namreč del procesa »dela na sebi«, saj po Darji Zaviršek (2018: 13, 17) danes izgoreva predvsem ideja, da je moč interpersonalna oziroma da posameznik ne more biti vir spremembe. Uresničujoč s tem že omenjena ključna neoliberalna vodila – zanašanje sam nase, samopomoč, odgovornost in uspeh (Muehlebach po Makovitzky 2018: 7, 127) – skupni imenovalci pridnosti v odnosu do dela tako v preteklosti kot v sodobnosti torej ostaja njena ekonomsko-preživetvena korist, njeno racionalno in afektivno pri-dodajanje družbi. Lahko si torej ne želimo več biti pridni »po starem« in postati »sami sebi najpomembnejši«, a obenem postajamo pridni in družbeno koristni na nov način. Še več: kot piše že etnolog Dan Podjed, pridnost danes ni več le nacionalna vrednota, ampak je s tehnološkimi nadzornimi sistemi globalno razširjen koncept. In če je bistvo pridnosti, da je posameznik koristen zase in za druge, so denimo samonadzor, »osebna rast« in opolnomočenje njena poosebitev. Biti (po novem) priden pa si posameznik »sam želi, ne pa, ker ga ves čas gledajo« (Podjed 2024: 84). V slovenskih sistemsko neurejenih razmerah (prim. Habinc 2023a) po izgorelosti marsikomu tudi ne preostane nič drugega kot individualno »delo na sebi«, ki pa ne pomeni le odmika od »starih vrednot«, ampak tudi sočasno sledenje novim in s tem izpolnjevanje sodobnih (delovnih) pričakovanj.

Zahvala

Članek je rezultat raziskave v okviru raziskovalnega programa Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani z naslovom Etnološke raziskave kulturnih znanj, praks in oblik socialnosti (št. P6-0187), ki ga sofinancira Javna agencija

⁵³ Kot poudarja Daena Aki Funahashi (2023: 68, 158), ni pomembno le vedeti, temveč predvsem čutiti moralnost zaželenega – da se denimo, ko (najprej) poskrbiš zase, počutiš dobro. Spomnimo, da se tudi pridnost v pregovorih povezuje s srčnostjo. K spremenjenemu pojmovanju pridnosti oziroma koristnosti posameznika k sodobnim značilnostim pridnega zato štejem v spletnih objavah večkrat omenjeno srčnost do sebe.

za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Viri in literatura

ABRAM, Sandi: Skvotiranje in direktna skrb za urbani prostor: Primer Participativne ljubljanske avtonomne cone (PLAC). *Traditiones* 52/1, 2023, 139–163.

BABIČ, Saša: Lenoba, zvest ti bom do groba = Sloth – till Death do Us Part. V: Brez urednika. *Parémie národů slovanských. IV: sborník rříspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20.–21. listopadu 2008*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2008, 20–25.

BABIČ, Saša: *Beseda ni konj: Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU, 2015.

BABIČ, Saša idr.: *Collection of Slovenian Paremiological Units Pregovori 1.1, Slovenian Language Resource Repository CLARIN.SI*, ISSN 2820–4042; <http://hdl.handle.net/11356/1853>, 2023.

BECH RISØR, Mette in Kjersti Lillevoll: Caught up in Care: Crafting Moral Subjects of Chronic Fatigue. *Medical Anthropology* 40/5, 2021, 432–445.

BURN-OUT AID: Povzetek raziskave na podlagi sekundarnih podatkov o izgorelosti 2019/2020; <https://burnout-aid.eu/>, 26. 7. 2023.

CLARKE, Juanne N. in Susan James: The Radicalized Self: The Impact on the Self of the Contested Nature of the Diagnosis of Chronic Fatigue Syndrome. *Social Science & Medicine* 57, 2003, 1387–1395.

DARJA HVALA: <https://darjahvala.si/>, 6. 11. 2024.

DESTOVNIK, Irena: *Moč šibkih: Ženske v času kmečkega gospodarjenja*. Celovec: Založba Drava, 2002.

ETIMOLOŠKI SLOVAR: Prid; <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/4290823/prd?View=1&Query=priden&All=priden&FilteredDictionaryIds=193&FilteredDictionaryIds=207>, 6. 11. 2024.

FACEBOOK SKUPINA BURNOUT, BYE BYE: <https://www.facebook.com/burnoutbyebye/>, 6. 11. 2024.

FOKS, Mikolaj: »Priden« – beseda, ki sem jo vrgel iz besednjaka! Altea, 9. 11. 2019; <https://si.aletea.org/2019/11/09/priden-beseda-ki-sem-jo-vrgel-iz-besednjaka>, 6. 11. 2024.

FRAN: Prebrisanost; <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=prebrisanost>, 6. 11. 2024.

FRAN: Priden; <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=priden>, 6. 11. 2024.

FUNAHASHI, Daena Aki: *Order of Disorder: Burnout and the New Finnish Economy*. Dissertation. Ithaca: Cornell University, 2011.

FUNAHASHI, Daena Aki: *Untimely Sacrifices: Work and Death in Finland*. Ithaca in London: Cornell University Press, 2023.

GANDINI, Erik: Dokumentarni film After Work/Po službi, Švedska, Italija, Norveška 2023, TV SLO 1, 2. 5. 2024; <https://www.rtvsllo.si/tv/novosti/po-sluzbi/705869>, 6. 11. 2024.

GRECO, Monica: Psychosomatic Subjects and the 'Duty to Be Well': Personal Agency within Medical Rationality. *Economy and Society* 22/3, 1993, 357–372.

HABINC, Mateja: Izhodišča etnološkega in antropološkega raziskovanja izgorelosti. *Etnolog* 33, 2023a, 61–81.

HABINC, Mateja: Terenski zapiski. Pogovor z Darjo Hvala, Ljubljana, 30. 10. 2023b.

HABINC, Mateja: Burnout in Slovenia: From Psychologization and Medicalization to Discourses on (Pre)Modernity. V: Ana Banić Grubišić in Vlado Kotnik (ur.), *Popular Culture in Post-Socialism*. Beograd: Faculty of Philosophy, University of Belgrade, 2024, 107–123.

HUZJAN, Vanja: Ethnological Analysis of Lexeme »otrok« (child) in the Collection of Slovenian Paremiological Units on Clarin.si = Etnološka analiza leksema »otrok« v Zbirki slovenskih paremioloških enot na Clarin.si. V: Saša Babič, Nataša Jakop in Rok Mrvič (ur.), *Paremiologija med tradicijo in sodobnostjo = Paremiology between tradition and innovation*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2024, 151–179.

JAKOP, Nataša: Brezdelje v luči pregovorov in njihove rabe v sodobnem diskurzu. V: Jožica Jožef Beg, Mia Hočevar in Neža Kočnik (ur.), *Jezik in književnost v spreminjanju*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2024, 149–160.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška: Prispevek antropologije h kulturno obveščeni psihiatriji. V: Lilijana Šprah (ur.), *Z več znanja o motnjah razpoloženja do izhodov iz labirintov: Izkušnje in razmisleki*. Ljubljana: Druženomedicinski inštitut ZRC SAZU in Inštitut Karakter, 2019, 41–49.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška: Ko je ogroženo najdragocenejš: Stigma nekoliko drugače. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 60/2, 2020, 5–15.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška in Mateja Slovinc Grasselli: Farmers on the Reasons for Their Embodied Anxieties in Post-1991 Slovenia. *Anthropological Notebooks* 29/2, 2023, 101–127.

KOZOROG, Miha: Mladi podjetniki v sodobni Sloveniji v antropološkem objektivu. V: Miha Kozorog (ur.), *Mladi podjetniki: Etnografije političnega, ekonomskega in moralnega subjekta*. Ljubljana: Založba ZRC, 2023, 7–35.

K. R.: Je biti priden res pohvala? BigSister, 18. 5. 2023; <https://www.bigsister.si/post/je-biti-priden-res-pohvala>, 6. 11. 2024.

KRAVANJA, Boštjan: Podjetniška ideologija kot religija neoliberalnega kapitalizma: O produkciji podjetniškega jaza med mladimi na Ajdovskem in Goriškem. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 63/1, 2023, 46–57.

MAKOVICKY, Nicolette: »Work Pays«: The Moral Politics of Labour in Post-socialist Slovakia. V: Nicolette Makovicky, Anne-Christine Trémon in Sheyla Zandonai (ur.), *Slogans: Subjection, Subversion, and the Politics of Neoliberalism*. London: Routledge, 2018, 122–144.

MAKOVICKY, Nicolette, Jorg Wiegratz in Dimitra Kofti: The Moral Matrix of Capitalism: Insights from Central and Eastern Europe. *East European Politics and Societies and Cultures* 20/10, 2023, 1–19.

MAZZINI, Miha: Slovenska pridnost, 28. 9. 2010; <https://siol.net/mnenja/kolumne/slovenska-pridnost-181874>, 6. 11. 2024.

MEDIADE: Ne bodimo več pridni; <https://www.mediade.si/aktualno/blogiade/ne-mravlja-bodite-raje-opica/>, 6. 11. 2024.

MENCEJ, Mirjam: The Dead in Vernacular Magic Practices among Bosniaks. *Religions* 15/5, 2024, 1–14.

MLINARIČ, Tina: *Uporabnost antropologije znotraj psihiatrije: Zakaj psihiatri potrebujejo antropologe?* Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2024.

ODDAJA RTV SLO TURBULENCA: Je vredno biti priden?, 9. 5. 2018; <https://www.rtvlo.si/dostopno/clanki/tokratna-tema-pridnost/508489>, 6. 11. 2024.

OMULEC, Andrej in Monika Erjavec Bizjak: Biti priden = biti neviden? Bibaleze, 26. 4. 2023; <https://www.bibaleze.si/malcek/vzgoja-in-vrtec/bit-priden-bit-neviden.html>, 6. 11. 2024.

PODJED, Dan: *Krizolacija: Znanstveno branje o izoliranih ljudeh*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Cankarjeva založba, 2024.

POREDOŠ, Miha: Kako poteka poklicna rehabilitacija po izgo-relosti? *Delavska enotnost: Izgorelost*, 2024, 12–15.

REIHARDT, Ute: *Pridne punce pridejo v nebesa, poredne pa povsod: Zakaj nas poslušnost nikamor ne pripelje*. Ljubljana: Vale-Novak, 2010.

SAYER, Andrew: *Why Things Matter to People: Social Science, Values and Ethical Life*. New York: Cambridge University Press, 2011.

SLOVENIAN RIDDLES: <https://www.folklore.ee/Slovenianriddles/otsing>, 6. 11. 2024.

STANONIK, Marija: Slovenski pregovori kot kulturna dediščina: Klasifikacija in redakcija korpusa. *Traditiones* 44/3, 2015, 171–214.

THELEN, Tatjana: Care As Belonging, Difference, and Inequality. *Oxford Research Encyclopedia of Anthropology*, 26. maj 2021; <https://oxfordre.com/anthropology/display/10.1093/acrefore/9780190854584.001.0001/acrefore-9780190854584-e-353>, 6. 11. 2024.

TRATAR, Olga: Pomenske spremembe pridevnika *priden* od 16. stoletja do danes. *Jezik in slovstvo* 59/4, 2014, 27–46.

TREBEŽNIK, Jernej: Aktivacija dolgotrajno brezposelnih v Sloveniji: Premagovanje socialne izključenosti s spodbujanjem zaposljivosti. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 64/1, 2024, 31–42.

TUŽINSKÁ, Helena: Anthropology as Necessary Unlearning: Examples from Camps, Courts, Schools and Businesses. *Etnološka tribina* 47/40, 2017, 3–42.

WARE, Norma C.: Society, Mind and Body in Chronic Fatigue Syndrome: An Anthropological View. V: Gregory R. Bock (ur.), *Novartis Foundation Symposium*. [B. n. k.]: Ciba Foundation, 1993.

ZAVIRŠEK, Darja: *Skrb kot nasilje*. Ljubljana: Založba /cf*, 2018.

“Pridnost” in a New Guise? Burnout and the (Apparent) Unlearning of Being “Priden”⁵⁴

The article deals with one of the behavioural patterns and a value presented in Slovene contemporary sources – “*pridnost*” as misguided and a path towards burnout. It is based on the analysis of a collection of Slovenian riddles and proverbs, as well as on public media discourse. Mainly through posts in a selected Facebook group, the author observed the relationship between burnout and *pridnost*. In the introduction, the change in meaning of the adjective *priden* in Slovenia over time is outlined and analyzed using a collection of Slovenian proverbs and riddles. A contemporary media discourse linking *pridnost* to burnout is then presented, while the final section considers anthropological literature on medical anthropology, anthropology of work, and critical anthropology of care in the interpretation of the material.

In proverbs and riddles, *pridnost* manifests as, among other things, diligence, care, perseverance, goodness, the opposite of laziness, a great wealth (against poverty, hunger). It relates to the economic survival of the individual and the community in the context of the former (agricultural) economy. Contemporary sources, on the other hand, associate *pridnost* with uncreative, uninnovative, and inefficient work, with intolerance of individualization, while learning to be *priden* – as it can lead to burnout – is considered undesirable. However, as the proverbs show, *pridnost* is cultivated through rigor, example, and overcoming difficulties. Burnout today is seen as one such difficulty that forces an individual to change and cultivate a different, more contemporary self. It is teaching individuals to take care of themselves first, their health and energy, which is consequently good and useful for the whole community and the economy. According to the author, unlearning to be *priden*, when perceived as industriousness and adherence to duty, is therefore primarily a process of transforming its understanding. An updated meaning of *pridnost* is namely emerging, which links it above all to self-care. Furthermore, the difference between the meanings of *pridnost* in the present and in the past lies also in the contemporary incentives to change the existing personal economic and social situation, “to take power back into one’s own hands”, which is a part of the process of “working on oneself”.

54 Pridnost je pomensko izjemno težko natančno in dosledno prevesti, zato izraz tudi v prevodu naslova ohranjam v slovenščini.